

ЗВЕДЕНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ КАТАЛОГ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА, ЯК ЗАСІБ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ПІДТРИМКИ НАПИСАННЯ ІСТОРІЇ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПОДІЛЛЯ В НОВІЙ РЕДАКЦІЇ

У статті висвітлюються форми і методи бібліотечного краєзнавства в діяльності бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, окреслено стан, проблеми і перспективи формування бібліографії.

Ключові слова: бібліотечне краєзнавство, зведений краєзнавчий каталог, краєзнавча література, краєзнавчий фонд, бібліотека, бібліографія.

Здобута Україною незалежність створила об'єктивні умови для відродження кращих традицій українського бібліотечного краєзнавства, підвищення ролі бібліотек у відновленні історичної пам'яті народу, формуванні його національної свідомості, гідності і справжнього патріотизму. Краєзнавча робота стала не декларованим, а насправді пріоритетним напрямком діяльності бібліотек.

Показово, що одним з перших нормативних документів у бібліотечній справі незалежної України стало «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України».

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 року №1579-р схвалено Концепцію державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI». Мета Програми – підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах. Проблема передбачається розв'язати шляхом складання зведеного каталогу документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах; переведення в електронну форму цих документів та забезпечення доступу до зазначених фондів з використанням Інтернету.

Проаналізувавши основну наукову, методичну, навчальну літературу з бібліотечного краєзнавства, опубліковану з кінця 50-х років ХХ століття до 2008 року, зокрема такі фундаментальні джерела, як «Положення про краєзнавчу роботу обласних, крайових та республіканських бібліотек» (1959) [11], «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України» (1996) [12], праці О. Мамонтова, М. Щерби «Краєзнавча бібліографія» (1989) [8], Н. Кушнарєнко «Бібліотечне краєзнавство» (2007) [5], «Краєзнавча робота обласних бібліотек» (1961) [3], методичні рекомендації Державної публічної бібліотеки «Краєзнавчий ДБА обласних (крайових, республіканських) бібліотек» (1986) [6], методичний посібник Державної історичної бібліотеки України «Краєзнавча діяльність бібліотек» (2002) [4], вдалось з'ясувати, що на сьогодні немає єдиних чітких підходів до вирішення методики ведення ЗвКК, залишається багато нез'ясованих проблем та дискусійних питань. Ця невизначеність впливає і на якість практичної краєзнавчої діяльності бібліотек України.

Мета цієї статті – охарактеризувати сучасний стан розвитку зведеного краєзнавчого каталогу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Патріарх українського краєзнавства академік П.Т. Тронько наголошував, що зміни, які відбулися за останні роки в історії кожного міста і села нашої країни, потребують наукового осмислення і узагальнення. Нагальною потребою стає перевидання «Історії міст і сіл України» в новій редакції. Враховуючи досвід роботи над першим 26-томним виданням, Петро Тимофійович, як голова Головної редакційної колегії, високо оцінював роль хранителів нашої історичної пам'яті – бібліотек, архівів, музеїв. У виявленні і збиранні джерел, підготовці довідково-бібліографічного апарату цього видання брали участь понад 5 тис. бібліотечних працівників. Неоціненну допомогу авторам нарисів про міста і села України надали бібліографи і створені ними докладні картотеки. Завдяки добре організованій роботі бібліотек за короткий час був створений краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат, який став у нагоді всім авторам при підготовці матеріалів. Зрозуміло, що роботу над новим виданням можна буде поставити на реальний ґрунт лише після здійснення великої підготовчої роботи, яка ляже в значній мірі на плечі архівістів і бібліотекарів.

На сучасному етапі, коли в історії кожного міста і села нашої країни відбулися зміни, які потребують наукового осмислення і узагальнення, нагальною потребою стає перевидання «Історії міст і сіл України» в новій редакції. Враховуючи зміни (поява діаспорної літератури, відкриття доступу до раніше забороненої літератури, преси часів окупації 1941-1944 рр., потужний потенціал краєзнавчих досліджень тощо), усвідомлюючи важливість даного питання, з метою покращення якості краєзнавчого бібліографічного обслуговування на одній із нарад було прийнято рішення про створення зведеного краєзнавчого каталогу наукової бібліотеки Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, головне призначення якого – повне та різнобічне відображення існуючих документів про край, місто, університет тощо.

Основними завданнями краєзнавчого каталогу є:

- надання допомоги викладачам і студентам університету у всебічному вивченні і науковому дослідженні Поділля, формуванні національної свідомості, виховуванні поваги до історії і культури краю, здійснення бібліографічного інформування з питань краєзнавства;
- відображення всіх видів краєзнавчих видань: книги, збірники, розділи з книг, матеріали краєзнавчих конференцій, періодичні видання, праці викладачів університету, присвячені різним питанням краю (історії, економіки, природи, науки, культури, освіти, літературного краєзнавства);
- включення творів головних державних бібліотек України і Росії краєзнавчого характеру та місцевого друку, у тому числі – наукових праць викладачів університету.

Початок було зроблено ще 1955 року, коли працівники відділу бібліографії почали вести «Краєзнавчу картотеку», в якій відображені й відібрані ними деякі краєзнавчі матеріали центральних бібліотек Москви, Києва та нашої бібліотеки. У картотеці подано інформацію про статті з газет, журналів, збірників, продовжуваних видань та невеликої частини окремо виданих творів друку. Зрозуміло, що картотека не може повністю задовільнити запити користувачів.

З метою покращення якості краєзнавчого бібліографічного обслуговування вирішено створити ЗвКК, головне призначення якого – найповніше та різнобічне відображення існуючих документів про край, місто, університет тощо. Врахована специфіка нашої бібліотеки, яка нараховує 16 підрозділів, розташованих у різних районах міста. Керівникам структурних підрозділів доручено вивчати свої фонди з ме-

тою виявлення краєзнавчих документів, надавати інформацію в картковому варіанті до ЗвКК. Вагомим доповненням до ЗвКК стане інформація надана працівниками фонду рідкісної літератури. Розроблено тематичний рубрикуатор, в якому література групується не за галузями знань, а за основними аспектами життя краю.

Визначено завдання для керівників структурних підрозділів: сформувати тематичні краєзнавчі картотеки в підрозділах бібліотеки згідно їхнього профілю під загальною рубрикою «На допомогу авторам нового видання «Історії міст і сіл України, Хмельницька область», це зокрема картотеки «Видатні математики Поділля», «Видатні художники Поділля», «Освіта. Відомі педагоги Поділля» тощо. Особливу увагу приділено темі «Міста і села Подільської губернії» та «Міста і села Хмельницької області», над розробкою якої трудяться провідні бібліографи науково-бібліографічного відділу та працівники відділу рідкісної книги.

Структура ЗвКК передбачає три складові частини :

- систематична (загальна);
- топографічна (райони, міста, села області);
- біобібліографічна (персоналії).

Враховуючи сучасні вимоги компактності, доступності, інформативності краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат (КДБА), працівники інформаційно-бібліографічного відділу, як правило, ведуть одну – систематичну частину ЗвКК. Концентрація інформації в ній дає можливість всебічно, повно, разом з тим, економно вести КДБА за допомогою детально розроблених топографічних і персональних рубрик, системи відсилок та добре організованого допоміжного апарату.

Одною із складових ЗвКК є топографічна частина. Її основне призначення – допомогти читачу швидко розшукати літературу про будь-який населений пункт області. Необхідність створення цієї частини була зафіксована в усіх основних наукових, методичних та навчальних джерелах з бібліотечного краєзнавства, виданих за останні 50 років.

Матеріал у топографічній частині розміщується за алфавітом районів області. На початку ставлять каталожні ящики з описом матеріалу про обласний центр та міста обласного підпорядкування.

Весь масив карток у межах кожного району області поділяється на два блоки: спочатку матеріал розміщується за аспектами життя району, потім – за його населеними пунктами. Це дає можливість швидко розшукати будь-яку інформацію, пов'язану з населеними пунктами області.

Деякі бібліотеки не виділяють персональні рубрики в систематичній частині, а ведуть лише самостійну «Персоналію», куди включають широке коло імен і літератури. Найдоречнішим, на наш погляд, є виділення персональних рубрик в ЗвКК за схемою, як це робиться в кожному систематичному каталозі. Основним критерієм відбору імен і документів для персональних рубрик має бути зв'язок особи з краєм та її внесок у розвиток економіки і культури регіону. Що стосується матеріалів про особу, діяльність якої не обмежується однією територією, такі записи персоналій в ЗвКК допоможе знайти система відсилок, додаткові картки, алфавітно-предметний та іменний покажчики. Описи матеріалів про перебування в краї відомих політичних діячів, вчених, письменників, художників та інших митців, музичних, театральних та інших колективів відображають в таких розділах ЗвКК, як «Суспільно-політичне життя краю», «Культура краю» та ін., в яких можна виділити рубрики: «З історії життя краю». Якщо матеріали вміщують відомості про коротке перебування діяча в краї і про те, що життя краю знайшло своє відображення в його творчості, такі описи збирають працівники відділу в розділі

«Видатні діячі науки і культури життя, яких пов'язано з Поділлям». Деякі труднощі у бібліографів викликає питання розміщення описів документів про видатних уродженців краю, які пов'язані з ним лише фактом народження. Виділяти рубрики для таких осіб в ЗвКК нелогічно, оскільки у виховній роботі широко використовуються теми «Відомі уродженці краю» або «Видатні земляки краю», то таким особам присвячено картотеку допоміжного характеру.

Найважливішою умовою забезпечення високої якості ЗвССК є безперервність в процесі його ведення, тобто – послідовне продовження його формування, доповнення новими описами, редагування з дотриманням прийнятих методичних рішень. Ці рішення мають бути зафіксовані в документації, що дасть змогу запобігти дублюванню, порушенню встановлених взаємозв'язків між каталогами бібліотеки та всередині самого краєзнавчого каталога. Документація необхідна і для нових працівників, які будуть продовжувати розпочату раніше роботу.

Впровадження в бібліотечну галузь комп'ютерних та телекомунікаційних технологій відкрило нові можливості для реалізації цих завдань, зумовило перехід від традиційних до електронних форм роботи, дало змогу розширити репертуар краєзнавчих ресурсів, поліпшити обмін краєзнавчою інформацією, удосконалити зберігання краєзнавчої документної інформації, підвищити доступ до краєзнавчих, бібліографічних ресурсів тощо. Сформовано також рубрикатор електронного ЗвКК, до якого протягом 2011-2014 рр. введено 1762 назв статей краєзнавчого змісту, а також 1280 наукових статей викладачів університету. Всього – 3042 назв. Окрім цього на сайті бібліотеки розміщені краєзнавчі бібліографічні покажчики, які розкривають зміст краєзнавчих документів і можуть бути використані користувачами в онлайновому режимі.

На бібліотечному веб-сайті представлені віртуальні виставки: «Іван Огієнко – фундатор і перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)», «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у працях його викладачів (1991-2011)», каталог виставки «Подільській «Просвіті» – 105 років», «Наукові здобутки бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка», «Талановитий освітянин, вчений, краєзнавець Віктор Степанович Прокопчук (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя педагогічної і наукової діяльності)» та багато ін.

Гостро стоїть питання оцифрування краєзнавчих фондів бібліотек, важливо його здійснювати поступово і диференційовано на основі критерію краєзнавчої цінності документа, що поєднує в собі важливі показники.

Зведена краєзнавча картотека по суті є також і своєрідним унікальним ретроспективним комплексним бібліографічним покажчиком. Саме ця картотека є надійною основою для ведення всебічної краєзнавчої діяльності, надає можливість здійснювати багатоаспектний пошук документів про даний регіон.

Сьогодні інформаційно-бібліографічний відділ займає чільне місце в структурі бібліотеки і направляє свої зусилля на забезпечення інформаційних потреб професорсько-викладацького та студентського складу університету, поєднуючи в своїй роботі інформаційно-бібліографічну та науково-бібліографічну діяльність.

У довідково-бібліографічній книгозбірці відділу, важливе місце посідають видання друковані і рукописні документи про Подільський край, численні періодичні видання. Важливим джерелом вивчення історії Поділля є матеріали Подільських історико-краєзнавчих конференцій (1965-2010) та всеукраїнських, міжнародних науково-краєзнавчих конференцій, форумів, круглих столів, прове-

дених на базі нашого університету. До проведення конференцій працівники бібліотеки завжди організовують книжкові виставки, на яких учасники окрім відкритого перегляду мають можливість прослухати змістовний огляд літератури.

Вагомий внесок у науково-бібліографічну роботу нашої бібліотеки робить її директор, доктор історичних наук, професор В.С. Прокопчук. Це, насамперед, вирішення організаційних питань, пов'язаних з плануванням, фінансуванням бібліографічних видань, їх редагуванням, координацією діяльності підрозділів і служб з цього питання. Крім того він особисто працює над популяризацією літератури та підготовкою бібліографічних посібників. У співтворстві з Н.Д. Крючковою та співпраці з відділом бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург) підготовлений зведений каталог і розпис змісту усіх 12-ти випусків «Трудов Подольского епархиального историко-статистического комитета» за 1876-1916 рр.

2005 року з ініціативи директора бібліотеки започатковано видання довідково-бібліографічного посібника «Календар знаменних і пам'ятних дат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка», перший випуск якого побачив світ 2006 року. Дане видання популяризує науковий доробок викладачів, привертає увагу студентської молоді до важливих подій університетського життя і виконує роль рекомендаційного покажчика.

Відділом наукової бібліографії видаються щорічники «Бюлетні з проблем вищої школи», які інформують читачів про науково-методичний доробок викладачів, у тому числі й краєзнавчий. Крім того, працівники бібліотеки розпочали випуск бібліографічних покажчиків у серії «Постаті в освіті та науці», які розкривають наукові здобутки нашого навчального закладу, окремих особистостей. До цієї роботи долучилися працівники всіх підрозділів бібліотеки. Першим у цій серії вийшов покажчик, підготовлений бібліотечними працівниками абонементу фізико-математичного факультету «Конет Іван Михайлович (до 30-річчя науково-педагогічної діяльності). Згодом появились покажчики про життя і науково-педагогічну діяльність С.Д. Абрамовича, А.П. Гаврищука, династію математиків Гнатюків, І.В. Іваху, П.С. Каньосу, Б.Р. Ліпмана, П.Д. Плахтія, П.І. Свідера, В.А. Сорича і Н.М. Сорича, Є.І. Сохачьку, Т.І. Суrowу, Г.П. Ткачук, З.П. Яропуда [10], С.А. Копилов та ін.

До 90-річного ювілею університету видано бібліографічний покажчик «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918-2008)», який містить інформацію про друковані видання з історії найдавнішого на Поділлі вищого навчального закладу (всього 1667 назв). Головним редактором покажчика став тодішній ректор університету О.М. Завальнюк, який також зробив ґрунтовний історіографічний огляд вказаних видань.

2014 року видано покажчик «Шевченкіана Хмельниччини», присвячений 200-літтю Т.Г. Шевченка в серії «Хмельниччина краєзнавча».

На високому рівні ведеться науково-бібліографічна робота провідним бібліотекарем Н.Д. Крючковою, яка 2005 року очолила відділ рідкісних видань (27 тис. документів). Найповніший і найрізноманітніший за складом фонд краєзнавчих документів вона систематизувала за таблицями ББК, створила алфавітний і систематичний каталоги, тематичні картотеки, надає великої уваги розкриттю змісту фонду, інформуванню про раритети через університетську та місцеві газети.

Ще дуже багато потрібно зробити для досягнення головної мети в роботі бібліотеки – повнішого та якісного задоволення інформаційних потреб користувачів. Тому й беремось завершити формування ЕК наукової бібліотеки, забезпечити доступ до повнотекстової БД «Електронна бібліотека» (через зо-

внiшню веб-сторiнку наукової бiблiотеки), створити електронний каталог перiодичних видань та розмiстити його на веб-сайтi бiблiотеки, розробити i реалiзувати проєкт оцифровки рiдкiсних i коштовних книг з фонду рiдкiсних видань, створити та наповнювати базу даних «Зведеного краєзнавчого каталогу».

Список використаних джерел:

1. Веселовська О.В. Зведений краєзнавчий каталог наукової бiблiотеки Кам'янець-Подiльського національного унiверситету iменi Iвана Огiєнка / О.В. Веселовська // Науковi працi Кам'янець-Подiльського національного унiверситету. – Кам'янець-Подiльський, 2010. – С. 563-567. – (Сер.: Бiблiотекознавство. Книгознавство; вип. 2).
2. Зведений каталог перiодичних видань бiблiотек мiста Чернiгова. – Режим доступу: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=3>.
3. Краеведческая работа областных библиотек : метод. пособ. // ГБЛ. – М. : ГБЛ, 1961. – 176 с.
4. Краєзнавча дiяльнiсть бiблiотек : метод. посiб. / ДiБ України; пiдгот.: В.П. Кисельова, З.Х. Мусiна, С.І. Смилянecь. – К. : ДiБ України, 2002. – 208 с.
5. Кушнарeнко Н.М. Бiблiотечне краєзнавство : пiдручник / Н.М. Кушнарeнко. – К. : Знання, 2007. – 502 с.
6. Краеведческий СБА областных (краевых, республиканских) библиотек : метод. рек. / ГПБ ; сост. А.А. Боброва. – Л., 1986. – 36 с.
7. Кушнарeнко Н.М. Стратегiчнi напрями краєзнавчої дiяльнiсть бiблiотек в умовах електронного середовища / Н.М. Кушнарeнко // Бiблiотечне краєзнавство: новi технологiї : матер. мiжнар. семiнару, 22-23 березня 2005 р. – Х., 2005. – С. 4-10.
8. Мамонтов А.В. Краеведческая библиография : учебник / А.В. Мамонтов, Н.Н. Щерба. – М. : Кн. палата, 1989. – 216 с.
9. Мiлясевич І. Зведений каталог мiсцевих видань: проблемнi питання методики ведення / І. Мiлясевич // Бiблiотечна планета. – 2013. – №1. – С. 19-23.
10. Опря Т.М. Науково-бiблiографiчна дiяльнiсть наукової бiблiотеки Кам'янець-Подiльського національного унiверситету iменi Iвана Огiєнка / Т.М. Опря // Науковi працi Кам'янець-Подiльського національного унiверситету. – Кам'янець-Подiльський, 2010. – С. 457-463. – (Сер.: Бiблiотекознавство. Книгознавство; вип. 2).
11. Положение о краеведческой работе областных, краевых и республиканских библиотек // Совет. библиогр. – 1959. – №4. – С. 61-64.
12. Положення про краєзнавчу роботу бiблiотек системи Мiнiстерства культури i мистецтв України: наказ Мiнiстерства культури i мистецтв України № 314 вiд 11 черв. 1996 р. // Законодавство – бiблiотекам України : довідк. вид. / НiПБУ. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 168-176.
13. Прокопчук В.С. Краєзнавчi бiблiотечнi ресурси та їх трансформацiя в середовище користувачiв / В.С. Прокопчук // Бiблiотеки та iнформацiйнi ресурси у сучасному свiтi науки, освiти та культури : матер. наук.-практ. конф., м. Севастополь, 7-10 жовт. 2013 р. – Севастополь, 2013. – С. 108-116.

In the article it is lighted forms and methods of regional library ethnography in the activity of the library of the Kamyanets-Podilskiy national university by Ivan Ohiyenko, it is lined state, problems and prospectives of forming bibliography.

Key words: *regional library ethnography, composite ethnography catalogue, ethnology literature, ethnology fund, library, bibliography.*

Отримано: 16.01.2015